

PROJECTE PEDAGÒGIC: ELS ALTURGELLENCES ALS CAMPS NAZIS

Pau Chica Fernàndez. Maig 2020.

Ajuntament de la Seu d'Urgell

PRESENTACIÓ

El següent document presenta una proposta de projecte pedagògic per al coneixement a les aules dels instituts de la Seu d'Urgell (IES la Valira, IES Joan Brudieu, col·legi La Salle)¹ del nazisme, la II Guerra Mundial i sobretot, els camps de concentració nazis, prenent com a eix central del projecte el cas dels catorze alturgellencs que van patir l'infern dels camps nazis.

Aquest projecte es basa a nivell de continguts en l'estudi "Alturgellencs als camps nazis" (Annex 1), realitzat pel mateix historiador que signa aquest document a petició de l'Ajuntament de la Seu d'Urgell el maig de 2019. Tant el citat estudi com la present proposta pedagògica, s'emmarquen dins del mateix projecte de memòria impulsat per l'Ajuntament de la Seu d'Urgell, que ha de culminar amb la col·locació a la Seu d'Urgell i Castellciutat, d'almenys² sis *Stolpersteine*, unes llambordes quadrades de 10cm x 10cm, de formigó i cobertes amb una fulla de llautó, on hi consten les dades d'un deportat. Aquestes llambordes, es col·loquen a la façana dels domicilis on van nàixer o bé residir els deportats de cada ciutat, essent úniques i realitzades a mà. Les *Stolpersteine* — que es podria traduir de l'alemany com *pedra que fa ensopegar* — creades per l'escultor alemany Gunter Demnig (1947), han arribat a Catalunya de la mà del Memorial Democràtic de la Generalitat de Catalunya, qui des de l'any 2015 ha impulsat i finançat la col·locació d'aquestes llambordes arreu de Catalunya.

En el cas de la Seu d'Urgell, únic ajuntament de l'Alt Urgell que s'ha adherit al projecte *Stolpersteine*³, hem pogut identificar el lloc de naixement o bé de residència dels següents sis alturgellencs:

- Bonaventura Aixàs Obiols: c/ Santa Maria, 41. Cal Caterí.
- Antonio Vial Candia: c/ de les Eres, 15.
- Pere Cases Blasi: c/ de la Vinyeta, 3-8 (Castellciutat). Nascut a Bescaran.
- Remigio Morella Giraut: c/ de la Creu, 7.
- Josep Sans Sansa: c/ de l'Escorxador, 3.

¹ La proposta pot ser també adaptada a nivell comarcal, incloent el INS Aubenç d'Oliana.

² Creiem que de les set persones de les que coneixem el seu domicili al terme municipal de la Seu d'Urgell, sis compleixen els requisits per a tenir una *Stolpersteine*. La excepció és un deportat urgellenc (Antoni Puigdemívol Argerich) que acabà nacionalitzant-se andorrà. El país veí també ha impulsat el projecte *Stolpersteine* i sembla tenir previst col·locar una llamborda en honor a aquest deportat, pel que no considerem idoni que una persona tingui dues llambordes a dos indrets diferents. En cas que Andorra no acabés materialitzant el projecte, es podria incloure una *Stolpersteine* per aquest deportat a la Seu d'Urgell.

³ La possibilitat d'adhesió al projecte *Stolpersteine* impulsat pel Memorial Democràtic a petició dels ajuntaments catalans, fou presentada pel mateix autor al Consell d'Alcaldes de l'Alt Urgell celebrat a Tuixén el 27 de juliol de 2018.

- Victorià Córdoba Bordoll: c/ Capdevila, 6. Nascut a Asnurri.

Considerant la importància i repercussió que poden tenir la col·locació d'aquestes sis llambordes *Stolpersteine* a la Seu d'Urgell, creiem convenient que el projecte pedagògic que proposem prengui aquestes llambordes com una de les seves principals referències. Tot i això, per tal d'aportar una visió més oberta a la nostra proposta, també hem volgut presentar algunes de les actuacions pedagògiques amb els camps nazis com a eix vertebrador que s'han portat a terme a altres municipis de Catalunya, per tal de donar la possibilitat, si es considera oportú, de modificar aquesta proposta en base a altres experiències pedagògiques ja portades a terme.

1. L'ENSENYAMENT DELS FEIXISMES I LA DEPORTACIÓ A LES AULES.

1.1 CURSOS EDUCATIUS

L'ensenyament a les aules catalanes de qüestions com el naixement dels feixismes a Europa en el període d'entreguerres (1919-1939), el nazisme (1933-1945), la Guerra Civil Espanyola (1936-1939), la II Guerra Mundial (1939-1945) i el franquisme (1939-1975), cinc continguts claus per entendre el projecte "*Alturgellencs als camps nazis*", està regulat pels currículums de cada etapa educativa. Així doncs, podem veure que els cursos on s'imparteixen aquests continguts dins de l'assignatura de ciències socials⁴, són tres:

- 4t d'ESO
- 1r de Batxillerat
- 2n de Batxillerat

A 4t d'ESO⁵, l'únic curs obligatori, a l'alumnat se li presenten tots els continguts claus citats en el paràgraf anterior. Continguts, que són avaluats en base a unes competències bàsiques que serien són les següents:

- Competència 1: Analitzar els canvis i les continuïtats dels fets o fenòmens històrics per comprendre'n la causalitat històrica.
- Competència 2: Aplicar els procediments de la recerca històrica a partir de la formulació de preguntes i l'anàlisi de fonts, per interpretar el passat.
- Competència 3: Interpretar que el present és producte del passat, per comprendre que el futur és fruit de les decisions i accions actuals.
- Competència 4: Identificar i valorar la identitat individual i col·lectiva per comprendre la seva intervenció en la construcció de subjectes històrics.
- Competència 11: Formar-se un criteri propi sobre problemes socials rellevants per desenvolupar un pensament crític.
- Competència 12: Participar activament i de manera compromesa en projectes per exercir drets, deures i responsabilitats propis d'una societat democràtica.

⁴ Assignatura d'història a Batxillerat.

⁵ Currículum oficial de l'àmbit social d'educació secundària obligatòria (Annex 6). Generalitat de Catalunya. 2015.
<http://xtec.gencat.cat/web/.content/curriculum/eso/curriculum2015/documents/ANNEX-6-Ambit-social.pdf> [En línia].

- Competència 13: Pronunciar-se i comprometre's en la defensa de la justícia, la llibertat i la igualtat entre homes i dones.

Com veiem, de les 13 competències bàsiques de l'assignatura de ciències socials 7 són tractades per assimilar i avaluar els continguts del nostre projecte.

Pel que fa a l'ensenyament d'Història a batxillerat⁶ — etapa educativa no obligatòria —, els continguts presentats a l'alumnat en relació amb el nostre projecte són la Guerra Civil Espanyola (1936-1939) i el Franquisme (1939-1975). Ambdós continguts són una ampliació d'aquells presentats a l'alumnat de 4t d'ESO.

Si bé a l'etapa de batxillerat s'amplien coneixements per al nostre projecte, és a 4t d'ESO el curs on més continguts claus es presenten al alumnat, donant per assimilats a l'etapa de batxillerat continguts com la II Guerra Mundial o el nazisme. Tot i això, qüestions com el nazisme o l'exili, estan estretament lligades a altres matèries i ensenyaments, com cultura i valors ètics a 4t d'ESO⁷, i sobretot a aquelles competències claus per a tota l'etapa educativa i referents a la necessitat d'educar els alumnes en les més estrictes concepcions democràtiques, igualitàries i justes. Però en conclusió, és la no obligatorietat de cursar Batxillerat, la que ens fa creure que el curs idoni per a desenvolupar el nostre projecte seria 4t curs d'ESO, tot i que tampoc podríem descartar la seva realització a l'etapa de Batxillerat.

Per tant, en cas de la realització d'aquest projecte a l'Ensenyament Secundari Obligatori, els instituts que podrien participar serien:

- INS Joan Brudieu
- IES La Valira
- Col·legi La Salle

1.2 PROJECTES PEDAGÒGICS SOBRE CAMPS NAZIS I DEPORTACIÓ

En els darrers anys han estat cada vegada més nombrosos els instituts que han apostat per a la l'ensenyament dels feixismes i la deportació als camps nazis a través de diversos projectes fruit de la col·laboració amb diversos agents, tant públics — com Ajuntaments — com privats — Associacions —.

⁶ Currículum oficial de l'assignatura d'història de l'etapa educativa de Batxillerat. Generalitat de Catalunya. 2008. <http://xtec.gencat.cat/web/.content/alfresco/d/d/workspace/SpacesStore/0034/112456d2-a9dd-4b18-85b0-538be16c1819/historia.pdf> [En línia].

⁷ Assignatura que també pot ser substituïda per religió.

Com veurem, aquests projectes majoritàriament s'han portat a terme al 4t curs de la ESO, fruit de la gran relació curricular entre els continguts d'aquest projecte i els de l'assignatura de Ciències Socials, com hem vist al darrer apartat. A l'hora de ressenyar alguns exemples d'aquest tipus de projectes, cal en primer lloc diferenciar-los en dos tipus diferents:

1. Projectes fruit de convenis amb associacions privades de memòria com l'AMICAL de Mauthausen i altres camps, on també hi pot haver-hi activitats relacionades amb les *Stolpersteine*.
2. Projectes pedagògics estretament relacionats amb l'estudi local de la deportació als camps nazis i el projecte *Stolpersteine* gestionat pel Memorial Democràtic de la Generalitat de Catalunya. És aquí on classificaríem la nostra proposta pedagògica.

A continuació, veurem algunes d'aquestes propostes pedagògiques, les quals ens han ajudat a elaborar la nostra proposta.

1.2.1 Projectes pedagògics independents del projecte *Stolpersteine*

No tots els projectes pedagògics destinats a tractar la deportació i l'holocaust a les aules s'han format en relació amb el Projecte *Stolpersteine* i el Memorial Democràtic. Alguns instituts, ja sigui a títol individual o bé de forma comarcal treballant amb els seus respectius Centres de Recursos Pedagògics, han apostat per endegar projectes d'aquest tipus a través de convenis amb organismes públics o especialment, amb associacions privades destinades a la preservació de la memòria històrica de la deportació i a la prevenció i sensibilització contra el feixisme. En el cas català – i podríem dir també a l'estat espanyol – l'associació més important d'aquest tipus és l'AMICAL de Mauthausen i altres camps, fundat l'any 1962 i amb seu a Barcelona.

Aquest AMICAL és l'impulsor de l'anomenada *Xarxa de Memòria i de prevenció del feixisme. Mai més*, projecte al que com veurem, s'hi ha sumat ja diversos instituts de secundària d'arreu de Catalunya. Per dur a terme aquest projecte de memòria i sensibilització contra el feixisme, l'AMICAL aposta pel món local, partint de la experiència vital respecte la deportació de persona d'una vila o ciutat, sempre amb el suport d'institucions públiques, acadèmiques i del teixit associatiu. Entre les activitats d'aquest projecte, hi trobem projectes pedagògics, xerrades, cicles documentals, exposicions, la commemoració del Dia Internacional de l'Holocaust (el 27 de gener) i fins i tot viatges presencials als camps nazis actualment museïtzats. La *Xarxa Mai més*, constaria de quatre dimensions: la local (instituts, associacions, organismes públics, etc.); la nacional (xarxa de centres de secundària i xarxa de ciutats que s'adhereixen al projecte a través

de mocions municipals o convenis amb l'AMICAL); la estatal (quan el projecte, iniciat a Catalunya, s'amplia a altres territoris); i la europea (en relació amb viatges als camps i el contacte entre centres educatius catalans i de municipis com Mauthausen, a Àustria).⁸

Pel desenvolupament dels objectius i les respectives activitats que planteja la *Xarxa Mai Més*, l'AMICAL ha creat el projecte pedagògic *Buchenwald-Mauthausen*, al qual ja s'hi ha afegit des de l'any 2011 diversos instituts catalans.

Un dels exemples més desenvolupats d'aquest projecte pedagògic el trobem a Vilanova i la Geltrú (Garraf) i l'IES Lluch i Rafecas⁹, qui va impulsar un primer projecte pedagògic sobre la deportació.¹⁰

El projecte, multidisciplinari i amb una durada flexible a escollir pels centres educatius, planteja un treball transversal entorn els camps nazis i està enfocat a alumnes de 4t d'ESO o 1r de Batxillerat, destacant una major coherència curricular al darrer de curs de la ESO, però més maduresa i interès a l'alumnat de 1r de Batxillerat, pel que es deixa a elecció lliure. Per a la realització del projecte es proposa la lectura d'un llibre escollit entre una bibliografia recomanada (Departament de llengua i literatura); la realització d'un treball grupal teòric sobre l'ascens dels feixismes i els camps nazis (Departament de ciències socials); i en darrer terme, un viatge dels alumnes a un camp nazi, en aquest cas Buchenwald.

L'èxit d'aquest projecte comporta que l'any 2016 una ampla col·laboració entre centres educatius i ajuntaments del Garraf i l'Alt Penedès, amb el Museu del Ferrocarril de Catalunya¹¹, l'Institut d'Estudis Penedesencs, el Centre de Recursos Pedagògics del Garraf i de l'Alt Penedès i diverses associacions de memòria històrica, porti aquest projecte a una major coordinació entre centres i a la seva realització en diversos instituts d'aquestes comarques. Seguint en la línia iniciada per l'IES Lluch i Rafecas, altres instituts van apostar per fomentar treballs de recerca sobre la deportació, cicles de cinema i debat, i la participació en diverses jornades de memòria (com el citat Dia Internacional de l'Holocaust) i en exposicions en col·laboració amb museus de la zona com el Museu del Ferrocarril. Especialment interessant és aquest darrer aspecte, ja que en aquest cas, s'utilitza quelcom d'importància històrica local – el ferrocarril –, per explicar la deportació.

⁸ Dossier explicatiu del projecte "Mai Més". https://amical-mauthausen.org/wp-content/uploads/2017/03/XARXA_Mai_Mes_2017.pdf [En línia].

⁹ Després d'aquest centre es van adherir al projecte 14 centres educatius més del Garraf.

¹⁰ Tota la informació sobre aquest projecte està recollida al blog: <http://projectebuchenwald.blogspot.com/> [En línia].

¹¹ Situat a Vilanova i la Geltrú.

Però al Garraf i a l'Alt Penedès no són els únics llocs on aquest projecte s'ha implementat amb èxit. També l'Institut de Bruguers de Gavà (Baix Llobregat), ha apostat per aquest projecte i per la coordinació amb l'AMICAL i els centres educatius citats anteriorment¹². En aquest cas, el projecte es destina a l'alumnat de 2n de Batxillerat i és vertebrat a través del currículum d'Història. Amb alumnes més formats i madurs, s'aposta pels debats, les lectures crítiques, el cine-fòrum, participacions en jornades sobre l'holocaust amb altres instituts, un viatge presencial a Buchenwald, la redacció de diaris personals — reals o ficticis — sobre la guerra civil, l'exili i la deportació, i com a gran novetat, la realització d'una obra teatral a partir de la lectura d'un llibre sobre la deportació, per tal que l'alumnat pugui interpretar en primera persona l'horror dels camps nazis.

Una mica més proper a casa nostra, trobem l'exemple de Manresa i els instituts Pius Font i Quer i Lluís de Peguera, que en motiu de la commemoració del centenari del naixement del escriptor manresà i supervivent de Mauthausen, Joaquim Amat i Piniella (1913-2013)¹³, es coordinaren amb el Centre de Recursos Pedagògics del Bages per sumar-se al projecte Manresa-Mauthausen, integrat en la ja citada *Xarxa Mai Més*. Aquest projecte iniciat per aquests dos instituts ràpidament fou ampliat a altres instituts de la zona, i amb estreta col·laboració amb l'àrea de cultura de l'Ajuntament de Manresa, s'ha convertit en un dels projectes amb més recorregut i experiències de tota Catalunya¹⁴. Entre les activitats portades a terme, moltes d'elles similars a les ja citades, hem de destacar aquí la realització per part dels propis alumnes d'una exposició sobre la deportació de manresans als camps nazis al Museu Comarcal de Manresa (2016)¹⁵ i la participació directa de l'alumnat manresà en l'acte de col·locació de tres les llambordes *Stolpersteine* a la capital del Bages, com veurem al proper apartat. En aquest acte, els alumnes participaren llegint diversos textos i poesies sobre la deportació en cada una de les tres noves llambordes.

El darrer exemple d'aquest tipus de projectes l'hem de situar a Lleida. Diversos Instituts del Segrià, gràcies a un conveni entre l'Ajuntament de Lleida i l'Amical de Mauthausen, participen del projecte Buchenwald-Mauthausen, que com en la resta de casos té com activitat principal la visita dels alumnes a un camp nazi. Els instituts que s'han sumat a aquest projecte, s'han

¹² Tota la informació d'aquest projecte es troba en la pàgina web del centre: <http://www.insbruguers.cat/projectes/projecte-buchenwald> [En línia]

¹³ Uns actes commemoratius impulsats per l'Ajuntament de Manresa, Òmnium Cultural, la Institució de les Lletres Catalanes i l'associació Memòria.cat.

¹⁴ Podem veure totes les activitats portades a terme dins el projecte Manresa-Mauthausen a la seva pròpia pàgina web: <https://allunyament.wordpress.com/> [En línia]

¹⁵ Aquí podem veure un petit vídeo de l'exposició: <https://vimeo.com/164649466> [En línia]

coordinat a través del Grup de Treball de Memòria Històrica de Lleida¹⁶, que porta des del curs 2016-2017 realitzant activitats al voltant de la deportació. A més de visitar exposicions i participar de commemoracions i jornades, també els alumnes dels instituts que formen part d'aquest projecte van participar en l'acte de col·locació de les *Stolpersteine* a Lleida.

Fins ara, hem vist que en tots els projectes pedagògics anteriors l'AMICAL de Mauthausen hi juga un paper principal, així com la col·laboració entre aquesta associació els diversos ajuntaments. Cal dir però, que també trobem exemples de projectes que no s'emmarquen dins de les línies d'actuació de l'AMICAL. Un dels més desenvolupats, és el projecte *Portes de la Memòria*¹⁷, iniciat a l'INS Ramón Berenguer I d'Amposta i ja exportat a altres centres educatius de les Terres de l'Ebre. Aquest projecte, enfocat a la Batalla de l'Ebre i a la deportació, està destinat a l'alumnat de 4t d'ESO i 1r de Batxillerat i inclou entre les seves activitats, la realització d'exposicions per part de l'alumnat, una recerca sobre ampostins als camps nazis, la participació en l'acte de col·locació de llambordes *Stolpersteine* a Amposta i un viatge al camp de Mauthausen.

Un darrer projecte independent de l'Amical de Mauthausen, és l'impulsat per la Generalitat de Catalunya el passat curs 2018-2019, en commemoració a les víctimes de l'Holocaust¹⁸. En aquest projecte, coordinat per l'Àrea de serveis educatius del Parlament de Catalunya, el Memorial Democràtic i el Departament d'Ensenyament, hi van participar 6 centres educatius d'arreu de Catalunya, els quals van tractar cada un, un col·lectiu perseguit pel nazisme. El desenvolupament del projecte consistia en la realització d'un treball grupal per part de cada institut sobre el col·lectiu escollit, la posada en comú dels textos i la elaboració d'un discurs definitiu que l'alumnat llegiria al Parlament de Catalunya en l'acte de commemoració a les víctimes de l'Holocaust, celebrat el 28 de gener de 2019.

Així doncs, podem dir que tots els projectes exemplificats en aquest apartat naixen de forma prèvia i independent a l'impuls i col·locació de llambordes *Stolpersteine* als diversos municipis. No obstant, alguns dels centres educatius de ciutats com Manresa o Amposta, s'han sumat als actes de col·locació de les *Stolpersteine*. Havent vist algunes idees de projectes pedagògics independents de les *Stolpersteine*, anem a veure aquells projectes estretament lligats amb elles.

¹⁶ Des del seu blog podem veure totes les activitats portades a terme des de l'any 2016. <https://sites.google.com/xtec.cat/memoria-lleida-secundaria/inici> [En línia].

¹⁷ Pàgina web del projecte "Portes de la memòria" <https://sites.google.com/xtec.cat/portes-de-la-memoria/inici>. [En línia]

¹⁸ Dossier del projecte educatiu en commemoració de les víctimes de l'Holocaust. Curs 2018-2019. Parlament de Catalunya. <https://www.parlament.cat/document/intrade/277288> [En línia]

1.2.2 Projectes pedagògics en relació a les llambordes *Stolpersteine*

El primer dels exemples de projectes pedagògics que volem citar en aquest apartat el tornem a trobar a Manresa. Al darrer punt, hem vist ja com diversos instituts de Manresa es van adherir a la *Xarxa Mai més* i al projecte *Mauthausen-Buchenwald* impulsat per l'AMICAL de Mauthausen. Dins d'aquest projecte, van ser els alumnes de diversos instituts els que van començar a investigar al voltant dels manresans que havien estat deportats als camps nazis, posant aquest estudi en coneixement de l'Ajuntament de Manresa, qui l'any 2017 i en col·laboració amb el Memorial Democràtic de la Generalitat de Catalunya impulsa la col·locació de diverses llambordes *Stolpersteine* a la ciutat.

En relació a aquestes llambordes, la gran aportació del projecte pedagògic portat a terme pels instituts manresans Lluís de Peguera i Pius Font i Quer¹⁹, va ser la creació d'una audioguia²⁰ realitzada pels alumnes d'aquests centres i que té com objectiu explicar, en àudios breus d'entre tres i quatre minuts, les vides dels deportats manresans. A través de codis QR, els interessats poden realitzar una ruta per Manresa per les 28 llambordes instal·lades als portals dels edificis on van nàixer i viure els deportats de la ciutat. El projecte és sens dubte un gran exemple de treball grupal interdisciplinari on els alumnes poden tractar la deportació en diverses matèries del currículum educatiu de secundària, com llengua catalana i literatura, ciències socials o informàtica. A més, l'audioguia és una eina digital de llarga durada i que té una gran difusió i visibilitat pública, al ser accessible a tothom únicament amb una aplicació i un dispositiu mòbil amb accés a internet.

El segon exemple també el trobem a la comarca del Bages, concretament a Navàs, població pionera a Catalunya — i a tot l'estat espanyol — en la instal·lació l'any 2015 de quatre llambordes *Stolpersteine* en memòria dels cinc navassencs que foren deportats a camps nazis. Aquesta instal·lació, fou possible gràcies a un treball històric col·lectiu titulat "*Silencis. República, Guerra Civil i repressió franquista a Navàs*". Així fou com s'inicià el projecte *Stolpersteine* a Navàs²¹, que pedagògicament es basa en el projecte titulat *Qui ensopega, pensa!* Aquest projecte, aposta per un seguit d'activitats relacionades amb les *Stolpersteine*, com la realització amb mitjans digitals d'un mapa interactiu que permeti una ruta de memòria per les llambordes que es troben al municipi amb informació personalitzada de cada deportat — idea similar a la

¹⁹ Amb activitats exposades en l'apartat anterior.

²⁰ L'audioguia es pot escoltar en aquest enllaç: <https://allunyament.wordpress.com/diari-de-viatge/curs-2016-2017/commemoracio-a-manresans/> [En línia]

²¹ Tota la informació referent al projecte és consultable en aquest enllaç: <http://memoria.navas.cat/stolpersteine/> [En línia]

de Manresa —; el treball a l'aula sobre la història dels deportats locals; les trobades d'estudiants de diversos instituts per compartir experiències i continguts al voltant dels deportats; la preparació de notícies per a mitjans de comunicació locals; la realització d'exposicions sobre la deportació al mateix centre educatiu; i la promoció de la cura de les llambordes al llarg dels anys.

El darrer exemple pedagògic al voltant de les *Stolpersteine* que volem citar, és el portat a terme a l'Institut Agustí Serra i Fontanet de Sabadell. En aquesta ciutat va ser l'any 2018 quan es van instal·lar les primeres llambordes *Stolpersteine*, gràcies a la col·laboració entre l'Ajuntament de Sabadell, el Memorial Democràtic i l'AMICAL de Mauthausen. En el pla pedagògic, els alumnes del programa de formació i inserció (PFI) de l'Institut Agustí Serra i Fontanet tractaren la deportació des de dues grans actuacions²²: en primer lloc, la col·laboració en la exposició *60 deportats sabadellencs als camps nazis (1940-1945)*, visitable entre gener i abril de 2019 al Museu d'Història de Sabadell, però amb possibilitat de visitar-la *online*²³. En segon lloc, trobem la realització d'un mapa de geolocalització i informació dels deportats protagonistes de 23 llambordes de la ciutat vallesana, realitzat l'any 2018. El projecte, totalment interdisciplinari, amb àmbits com la llengua catalana, castellana i anglesa, la informàtica, els audiovisuals, les TIC i la història, els portà a guanyar aquell mateix 2018 el premi *Students Award* en la modalitat del *Mobile History Map* que atorga mSchools.

Com veiem amb aquest exemples i els citats a l'apartat anterior, podríem dividir les activitats derivades de cada projecte pedagògic en cinc grans àmbits:

1. El treball a l'aula a través d'exposició de continguts, lectures de llibres i debats, cinefòrums i treballs grupals.
2. Trobades amb alumnat d'altres instituts, participació en jornades de prevenció sobre el feixisme i la deportació i visites als camps nazis.
3. La realització de l'alumnat de rutes històriques elaborades amb eines TIC a través dels espais de memòria de cada localitat, en aquest cas centrades en les *Stolpersteine*.
4. L'impuls i col·laboració per part de l'alumnat en exposicions sobre la deportació des d'un àmbit local o comarcal.
5. La promoció, respecte i cura de les llambordes *Stolpersteine*, així com el manteniment viu del record dels deportats locals.

²² Tota la informació la trobem al blog del "Projecte *Stolpersteine*" del mateix institut: <https://agora.xtec.cat/formacio/form547/categoria/stolpersteine/> [En línia]

²³ Exposició virtual dels deportats sabadellencs als camps nazis: <https://agora.xtec.cat/formacio/form547/stolpersteine/tour-virtual-60-deportats-sabadellencs-als-camps-nazis-1939-1945/> [En línia]

En base doncs a aquests exemples pedagògics i activitats, passem ara a desenvolupar la nostra proposta pedagògica.

2. PROJECTE PEDAGÒGIC: ALTURGELLENCES ALS CAMPS NAZIS

2.1 Introducció, objectius i destinataris.

El projecte pedagògic, que a nivell de continguts es basa en l'estudi de l'Annex 1, pren com a referència els 14 alturgel·lencs que van ser deportats als camps nazis, descartant així la possibilitat de només encabir al nostre projecte les sis persones de la comarca que disposaran d'una llamborda *Stolpersteine* a la Seu d'Urgell. Per una banda, creiem que la capitalitat que exerceix la Seu d'Urgell envers tota la comarca — que només disposa d'un institut d'ensenyament secundari a fora de la capital, l'IES Aubenç d'Oliana — fa que la presència a les aules d'alumnes d'altres municipis sigui més alta que a grans ciutats com Sabadell o Manresa. I considerem que alumnes provinents de Valls de Valira, Ribera d'Urgellet o Fígols i Alinyà, també han de conèixer els deportats nascuts als seus municipis, amb els quals els pot unir un lligam més intens. Per altra banda, tractar pedagògicament només a sis dels catorze deportats de l'Alt Urgell per l'únic fet de no disposar de llamborda és un greuge comparatiu que no podem admetre. Tot i això, és evident que les *Stolpersteine* han de jugar un paper cabdal al nostre projecte i seran els deportats que en disposin aquells que probablement més tractin alguns alumnes i més visibilitat pública acabaran tenint.

El nostre projecte, que també té la intenció de ser interdisciplinari, proposa dues línies principals d'actuació i un seguit d'activitats complementaries que desenvoluparem a continuació. Creiem que aquesta proposta no pot ser tancada i han de ser els centres educatius de la comarca els que, en cas d'estar interessats en la seva aplicació, puguin escollir i modificar el tipus de projecte que creuen més idoni per a la seva implantació a les aules.

L'objectiu principal del projecte és, a més de l'adquisició de continguts i competències en consonància amb el currículum oficial (ja desenvolupat al primer apartat), conèixer, conscienciar i prevenir els feixismes a través de l'estudi local i comarcal de la deportació als camps nazis. Considerem que aquest aprenentatge és clau per a un alumnat que forma i formarà part del conjunt de la societat. Entre tots els objectius, tampoc podem obviar el foment de la reflexió, l'anàlisi crític, el correcte tractament de les fonts d'informació i un ús correcte de les eines TIC.

Pel que fa als destinataris, tal i com s'ha exposat anteriorment, creiem que el curs idoni per a la implantació del nostre projecte és el 4t curs d'ESO. Tot i això, a nivell curricular el projecte també es podria adaptar a un curs més avançat com 1r de Batxillerat.

2.2 Metodologia i calendarització: les activitats del projecte

Per a la realització del nostre projecte, proposem un seguit d'activitats que es portarien a terme tant a l'aula com a fora d'aquesta. Per a fer el projecte, considerem idoni que cada aula/curs es divideixi en grups petits d'alumnes — a escollir pel professorat o per l'alumnat i en base a afinitats, interessos i/o competències — que treballaran junts les diferents activitats proposades.

Com ja hem dit prèviament, creiem important donar a cada centre educatiu una certa autonomia a l'hora d'aplicar aquest projecte, pel que el que aquí es planteja és una proposta d'activitats i calendarització que pot ser modificada si el centre ho considera oportú i beneficiós tant per l'alumnat com per la programació acadèmica del centre.

2.2.1 Activitats del projecte i matèries implicades

Per al nostre projecte plantejem per a cada alumne almenys 4 activitats principals, a més d'altres activitats complementàries i que poden tenir una durada en el temps més llarga i fins i tot fora del curs de 4t d'ESO.

Les dues primeres activitats les podem titllar de teòriques i iguals per a tota l'aula, i tenen l'objectiu de fer una primera aproximació teòrica als camps nazis i la deportació, tant a nivell europeu com local i comarcal.

Activitat 1: Presentació del projecte. Xerrada a l'aula per part d'un especialista — o bé d'un docent prèviament format — on es presenti a l'alumnat el projecte pedagògic i es comenci a introduir continguts sobre els feixismes i l'ascens del nazisme, l'exili i la deportació als camps nazis.

Matèries implicades: Ciències Socials; Educació ètica i cívica.

Activitat 2: Ruta guiada per la Seu d'Urgell. Un especialista portaria als alumnes a fer una ruta guiada per indrets de la ciutat que fossin d'importància entre els anys 1931 i 1939, amb especial èmfasi en aquelles cases on hi visqueren deportats i on s'instal·laren llambordes *Stolpersteine*.

Matèries implicades: Ciències Socials; Educació física (si s'escau).

Introduïts aquests continguts més teòrics a través de les dues primeres activitats, serà el moment de dividir l'aula/curs en diversos grups, a poder ser de no més de 8 alumnes, estimant en 5 el nombre d'alumnes idoni. A cada grup se li assignarà una sèrie de tasques que tenen com objectiu realitzar una activitat basada en la creació d'una exposició (Activitat 3-A) o bé una activitat que té com objectiu la creació d'una aplicació mòbil de geolocalització de les llambordes *Stolpersteine* de la Seu d'Urgell (Activitat 3-B).

En aquest punt, els centres poden escollir si decideixen fer el projecte amb aquests dos itineraris, dividint els grups en les dues activitats, o bé triar un únic itinerari, ja sigui l'exposició o la elaboració de l'aplicació. En cada cas, la durada del projecte serà diferent, estimant que els centres que escullin ambdós itineraris tindran un projecte de major durada. Cal dir que la elecció d'un únic itinerari no modifica els objectius finals del nostre projecte i que inclús es pot plantejar fer aquests dos itineraris en dos cursos acadèmics diferents, donant així al projecte una major durada temporal.

Activitat 3-A: Preparació de l'exposició "*Els alturgellencs als camps nazis*". Proposem com a una de les dues activitats centrals del projecte, que els alumnes s'encarreguin de la preparació i elaboració d'una exposició temporal que tingui com objectiu recordar la memòria dels nostres deportats. Per a la preparació d'aquesta exposició, proposem la següent metodologia:

1. Tenint en compte que a l'Alt Urgell hi ha 14 deportats i depenent dels grups que s'hagin pogut formar — pot arribar a ser complicat fer 14 grups diferents —, a cada grup se li assignarà un o dos deportats sobre els que hauran de treballar. Prèviament, el professor disposaria de les biografies dels 14 deportats, les quals lliuraria a cada grup. En base a aquesta informació, els grups començarien a preparar la exposició. Es tracta que cada grup, s'encarregui d'un "altar" per a cada deportat — compostat per exemple d'un planell i un objecte representatiu (Fig. 1) —, i que la exposició faci un breu recorregut per les vides dels nostres deportats.

Figura 1. Exemple de panell expositiu.

2. Amb els grups dividits i el material facilitat a cada un d'ells, cada grup ha de preparar la exposició del seu(s) deportat(s). Per fer-ho, els grups han de fer les tasques següents:
 - a. Cerca d'una fotografia representativa del deportat — un indret de la comarca o bé del seu recorregut vital, una fotografia personal — o la elaboració d'un dibuix simbòlic del deportat.
 - b. Síntesi bibliogràfica del deportat.
 - c. Elaboració manual d'un mapa amb el recorregut vital del deportat. Es tracta de mostrar visualment el difícil i llarg camí que persones de la comarca varen fer obligades fins la seva arribada als camps nazis i en el millor dels casos, fins al seu alliberament.
 - d. Recerca d'un objecte representatiu del deportat, amb el qual se'l pugui relacionar. Uns exemples podrien ser el cas d'un barber i una brotxa d'afaitar d'època; un llaurador i una aixada; o un cambrer i un llevataps. També es pot plantejar escollir una cançó o un llibre o fins i tot la elaboració manual dels objectes amb l'assignatura de tecnologia.

- e. Elaboració grupal d'una carta fictícia escrita en primera persona pel deportat. Es planteja que per acabar el material expositiu de cada deportat, cada grup elabori una carta fictícia com si la escrivís el deportat que estan treballant, dirigida a la seva família o amics. Plantegem que l'alumnat es posi a la pell d'una persona jove de la comarca — la mitjana d'edat dels deportats alturgellencs no superava els 30 anys — que hipotèticament, escriu a la seva família des d'un camp nazi²⁴ explicant el que ha viscut i patit, tant abans de la deportació com a dins del camp nazi, així com les aspiracions i somnis que la seva detenció ha truncat.

3. Elaboració definitiva de l'exposició (Activitat 4-A)

Matèries implicades: Ciències Socials; llengua catalana i literatura; educació visual i plàstica; informàtica; llengua estrangera (francès, si s'escau); música (si s'escau); tecnologia (si s'escau).

Activitat 3-B: Elaboració de l'app "*Els urgellencs deportats. Una ruta per les llambordes Stolpersteine de la ciutat*". El segon itinerari del nostre projecte es basa en una proposta que com hem vist anteriorment ha tingut força èxit a altres ciutats. Es tracta que l'alumnat elabori una aplicació informàtica que doni a l'usuari la possibilitat de fer una ruta guiada per les diferents llambordes *Stolpersteine* instal·lades a una ciutat, tot donant informació — en format àudio i disponible a la pròpia app i/o a través de codis QR — sobre els protagonistes d'aquestes llambordes. D'aquesta forma, s'aconsegueix que tothom pugui veure i entendre aquestes llambordes pel seu compte, sense la necessitat de tenir al costat un guia que específicament expliqui el perquè de les *Stolpersteine* i les vides dels seus deportats protagonistes. Com a l'activitat 3-A, la metodologia és la següent:

1. De nou es dividirà l'aula/curs en diversos grups. A diferència de l'activitat 3-A, aquí no els dividirem segons deportats — que en aquest cas no serien 14, serien 6²⁵ — sinó en comissions encarregades de la elaboració de l'aplicació, pel que podran ser més nombrosos. Cada comissió s'encarregaria de diferents tasques i les proposades són:
 - a. Comissió de continguts: encarregada de seleccionar i preparar els discursos que s'utilitzaran pels àudios explicatius de cada llamborda *Stolpersteine* i el seu

²⁴ La comunicació dels camps nazis a l'exterior per part dels deportats no estava permesa, però ho plantegem com un instrument de reflexió.

²⁵ Es podria plantejar ampliar la geolocalització a altres poblacions de la comarca, tot i que aquestes no disposin de llambordes *Stolpersteine*.

deportat. La informació biogràfica facilitada serà la mateixa que a l'activitat 3-A i basada també en l'Annex 1.

- b. Comissió de traducció: encarregada de traduir del català a altres llengües — castellà, anglès i si s'escau, francès — la informació elaborada per la comissió de continguts
 - c. Comissió de programació: encarregada de programar tots els continguts donats per les dues primeres comissions a l'aplicació.
 - d. Comissió de difusió: encarregada de donar visibilitat pública a aquest projecte mitjançant un blog i assistint, si s'escau, a entrevistes i programes audiovisuals de mitjans locals i comarcals.
2. Coordinació, posada en comú de les tasques portades a terme per cada comissió i elaboració final de l'aplicació.
 3. Presentació pública de l'aplicació (Activitat 4-B)

Matèries implicades: Ciències socials; llengua catalana i literatura; llengua castellana i literatura; llengua estrangera (anglès i francès); informàtica.

Com veiem, tant l'activitat 3-A, com l'activitat 3-B — i per tant també les activitats 4-A i 4-B — es poden fer de forma complementaria o bé de forma individual, sense que aquesta elecció canviï el sentit i objectiu del nostre projecte.

Activitat 4-A: Realització i obertura de l'exposició temporal. Amb tot el material treballat per grups a l'aula, es munta la exposició en un espai a escollir pel centre. Considerem que si bé els propis centres poden ser un bon lloc per a fer aquesta exposició, altres espais podrien donar a l'exposició una major visibilitat pública. Espais com l'Espai Ermengol, la sala d'exposicions "La Cuina" o l'aula polivalent de l'Arxiu Comarcal de l'Alt Urgell, poden ser bons indrets on poder situar la exposició treballada pels alumnes, aconseguint així un major nombre de visitants. Un cop muntada l'exposició, els alumnes podrien fer-ne la presentació pública i també organitzar visites comentades a l'exposició per a altres alumnes del mateix centre o altres centres educatius.

Matèries implicades: Ciències socials; educació visual i plàstica; llengua catalana i literatura; educació ètica i cívica.

Activitat 4-B: Un cop realitzada l'aplicació de geolocalització de les llambordes *Stolpersteine*, els grups encarregats presenten públicament el projecte. Si bé en el moment de la realització de l'*app* la difusió estava gestionada per una comissió específica, amb la finalització de l'*app* és el torn de tots els grups donar a conèixer la nova aplicació. A més de les entrevistes i articles de difusió que haurà fet la comissió especialitzada, l'*app* es podria donar a conèixer amb una ruta guiada a càrrec dels mateixos alumnes. En cas que el centre també hagi realitzat l'activitat 4-A, les dues activitats poden ser complementàries i portar-se a terme en una mateixa setmana d'activitats sobre la deportació d'alturgellencs als camps nazis.

Matèries implicades: Ciències socials; llengua catalana i literatura; informàtica; educació ètica i cívica.

Amb aquestes activitats (4-A i 4-B) donaríem per tancada la part principal del nostre projecte. Aquest podria acabar-se aquí, però nosaltres plantejem un seguit d'activitats complementàries que poden donar una major continuïtat al nostre projecte.

Activitats complementàries: A més de les visites comentades a l'exposició, fora del dia de la presentació (4-A) i de les possibles rutes guiades amb l'*app* que els alumnes puguin impulsar també fora del dia en què es faci pública l'aplicació (4-B), plantejem altres activitats que poden ser continuades pels mateixos alumnes en cursos posteriors o bé per les properes generacions que cursin 4t d'ESO:

1. Commemoració del dia internacional de l'holocaust (27 de gener). Es podrien impulsar un seguit d'activitats per a la setmana del 27 de gener: des de cine-fòrums o lectures i debats (Annexos 2 i 3), a commemoracions públiques a la comarca aprofitant la feina feta a l'aplicació i/o a l'exposició.
2. Jornada anual de respecte i preservació de les *Stolpersteine*. Com hem vist anteriorment, alguns instituts fomenten una jornada anual de respecte i cura de les llambordes *Stolpersteine*. Són els alumnes els encarregats de posar en valor aquestes llambordes i les persones a les quals es dediquen a través de jornades de cura, preservació, respecte i difusió d'aquestes llambordes. Així s'aconsegueix que al cap dels anys, les *Stolpersteine* no caiguin en l'oblit ni en cap cas es puguin malmetre.
3. Viatges a camps nazis. L'activitat probablement més difícil per la seva complexitat a tots els nivells, però a estudiar en cas que la conjuntura ho permeti. La visita de l'alumnat a un camp nazi podria ser una gran activitat complementària.

2.2.2 Calendarització

La calendarització d'aquest projecte interdisciplinari dependrà de l'itinerari que esculli cada centre i sempre sense tenir en compte activitats complementaries com les proposades en el punt anterior i que sempre seran independents del projecte principal.

En cas que el centre educatiu opti per a la realització d'aquest projecte en la seva totalitat, amb els dos itineraris proposats, es planteja la durada següent:

Activitat 1: Una sessió de ciències socials, tutoria o educació ètica i cívica.

Activitat 2: Una sessió de ciències socials, tutoria o educació ètica i cívica.

Activitat 3-A i 3-B: Sessions setmanals de les matèries implicades: Ciències socials; Llengua catalana i literatura; llengua castellana i literatura; llengua estrangera (anglès i francès); tecnologia, informàtica; educació visual i plàstica; educació ètica i cívica.

Activitat 4-A i 4-B: Sessions segons disponibilitat de Ciències socials; llengua catalana i literatura; educació visual i plàstica; educació ètica i cívica. Per a la visibilitat pública i presentació dels projectes, es podria plantejar la possibilitat d'alguna sessió fora d'horari lectiu (com assistència no obligatòria i participació a la ruta guiada o a la exposició comentada).

Així doncs, en cas de fer el projecte en la seva totalitat, amb tots dos itineraris proposats, estimem la durada d'aquest projecte en un període de temps d'entre dues i tres setmanes lectives. En cas d'optar per la realització d'un únic itinerari, la durada del projecte podria ser menor, podent-se realitzar en una o dues setmanes.

2.3 Material, recursos i costos econòmics.

Aquesta proposta s'ha plantejat intentant minimitzar al màxim els costos econòmics que pugui tenir el centre educatiu. Tenim en compte que el material de continguts base d'aquest projecte, a més del propi currículum educatiu i dels llibres de text i material didàctic de cada curs educatiu, és l'estudi "*Alturgellencs als camps nazis*" (Annex 1) encarregat per l'Ajuntament de la Seu d'Urgell. Aquest estudi estaria disponible pels centres de manera gratuïta. De manera complementaria i si fos necessari, es proposa també una sèrie de llibres (Annex 2) i documentals/pel·lícules (Annex 3) per analitzar i debatre a l'aula.

Per a l'elaboració de l'exposició i/o de l'aplicació proposada, els costos també haurien de ser mínims, aprofitant en cas que sigui possible el material disponible als departaments de ciències socials, llengua, tecnologia, informàtica i arts visuals i plàstiques. La exposició es pot realitzar manualment sense grans despeses més enllà d'impressions i amb material específic en cas d'elaborar objectes manualment amb el departament d'arts plàstiques i visuals o tecnologia.

Pel que fa a espais necessaris, a més de l'aula, l'únic espai extern al centre que podria utilitzar-se seria una sala d'exposicions com les proposades a l'activitat 4-A. Aquestes sales, podrien cedir-se gratuïtament als centres.

Així doncs, a més de costos econòmics en material, que com hem dit estimem mínims, els únics costos més que podria haver-hi, en cas que fos necessari, serien els pagaments als especialistes en el període que intervinguessin en les activitats 1 i 2, o bé en les sessions de formació que aquests impartissin al professorat per tal que sigui aquest qui presenti als alumnes tots els continguts.

2.4 Coordinació i avaluació

El projecte interdisciplinari proposat creiem que ha d'estar coordinat pel departament de Ciències Socials de cada centre educatiu. En cas que es realitzi el projecte amb els seus dos itineraris, creiem que les matèries treballades poden arribar a ser: Ciències socials; llengua catalana i literatura; llengua castellana i literatura; educació ètica i cívica; llengua estrangera (anglès i francès); arts visuals i plàstiques; tecnologia; informàtica; educació física.

Pel que fa a l'avaluació, es cada departament el que en base a les programacions, competències i instruments d'avaluació, marqui les pautes d'avaluació del projecte i més concretament de cada grup i cada alumne.

2.5 Darreres consideracions

La proposta de dues activitats principals (3-A i 3-B) que poden desenvolupar-se a la vegada o bé de forma independent, a més de facilitar l'autonomia de cada centre, també pot ajudar a que la nostra proposta tingui una major continuïtat en el temps.

Una possibilitat interessant podria ser la realització de les activitats 3-A i 3-B en cursos acadèmics diferents, no a la vegada. Aquesta estratègia podria afavorir que el projecte arribés i tingués com a protagonistes un major nombre d'alumnes.

Partim de la base que la instal·lació de les llambordes *Stolpersteine* a la Seu d'Urgell no podrà fer-se, sent optimistes, abans de la segona meitat de l'any 2021. La llarga llista d'espera del projecte *Stolpersteine*, ara probablement augmentada per l'aturada obligada que ha provocat la COVID-19, fa que encara restin mesos per a l'arribada de les *Stolpersteine* a la Seu. Per altra banda, la nostra proposta probablement tampoc tingui cabuda en la programació acadèmica del proper curs 2020-2021, pel que aquesta no podria començar a aplicar-se fins el curs 2021-2022. És probable que en el moment de les programacions acadèmiques per aquell curs encara no sapiguem la data exacta de la instal·lació de les *Stolpersteine*, el que impossibilitaria poder programar el nostre projecte didàctic en base a l'*app* de geolocalització de les llambordes.

Tot i això, una possibilitat podria ser que el curs de 4t d'ESO de l'any acadèmic 2021-2022, desenvolupi el nostre projecte prenent l'activitat de l'exposició (3-A, 4-A) com activitat principal. L'exposició podria ser presentada en aquells moments als alumnes de 3r d'ESO, els quals l'any vinent — curs acadèmic 2022-2023, quan probablement les llambordes *Stolpersteine* ja estiguin instal·lades a la Seu d'Urgell —, podran prendre el relleu en el nostre projecte, tenint aleshores com activitat principal la realització de l'aplicació de geolocalització de llambordes (3-B, 4-B). Això permetria que el projecte tingués aplicació directa en dos promocions de 4t d'ESO diferents i no només en una.

Sigui quina sigui l'elecció de cada centre a l'hora de portar a terme la nostra proposta de projecte pedagògic, creiem realista i factible la seva aplicació. Basant-nos en les experiències d'altres centres educatius d'arreu de Catalunya, podem afirmar que en tots els casos aquest tipus de projectes han estat un èxit, motivant a l'alumnat protagonista i aconseguint un aprenentatge directe i competencial, també en consonància amb el currículum oficial. No cal oblidar tampoc que en el cas d'un institut de la Seu d'Urgell, l'INS La Valira, els projectes interdisciplinaris estan a l'ordre del dia, amb un professorat i una direcció amb experiència en aquest tipus de projectes. De fet, l'INS La Valira fins i tot ha treballat ja en un projecte interdisciplinari de geolocalització a través de la plataforma *Mobile History Map*, amb l'església de Sant Serni de Tavèrnoles com a protagonista i sota la direcció del departament de Ciències Socials del centre. Un projecte que va permetre a l'alumnat de 2n d'ESO de La Valira guanyar un dels premis del *Mobile History Map* de l'any 2017 en la categoria de Patrimoni.

Per tant, l'ensenyament per projectes interdisciplinaris i amb les TIC com a un dels eixos principals ja han tingut èxit a la nostra comarca i creiem que aquest fet pot acabar de motivar als centres per a portar a terme la nostra proposta.

ANNEX 1

Estudi "*Alturgellencs als camps nazis*", de l'autor Pau Chica Fernández. Lliurat a l'Ajuntament de la Seu d'Urgell el 30 d'abril de 2019. Fitxer adjunt.

ANNEX 2

Llistat de llibres per a treballar a l'aula la història local i comarcal i la deportació als camps nazis:

- AMAT-PINIELLA, Joaquim. "*K.L. Reich*". Barcelona, Edicions 62. 2010.
- ANGLADA, Maria Àngels. "*El violí d'Auschwitz*". Barcelona, Labutxaca. 2010.
- BELENGUÉ MERCADÉ, Elisenda. "*Neus Català. Memòria i lluita*". Barcelona, De Barris SCCL. 2006.
- BERNADAS VILLEGAS, Marc; CHICA FERNÁNDEZ, Pau. "*Cerdans i alturgellencs als camps nazis*". La Seu d'Urgell, Anem Editors. 2020.
- CANTURRI, Enric. "*Memòries. República, guerra i exili*". Barcelona, L'Avenç; Ajuntament de la Seu d'Urgell. 1987.
- CATALÀ, Neus. "*De la resistència a la deportació. 50 testimonis de dones espanyoles*". Barcelona, Memorial Democràtic. 2015.
- FRANK, Anne. "*Diari d'Anna Frank*". Barcelona, Debolsillo. 2014.
- HERNÁNDEZ DE MIGUEL, Carlos. "*Los últimos españoles de Mauthausen*". Barcelona, Ediciones B. 2015.
- LEVI, Primo. "*Si això és un home*". Barcelona, Labutxaca. 2008.
- MIRO i Tuset, Climent. "*L'Abans. La Seu d'Urgell. Recull gràfic 1879-1974*". Barcelona, Efadós. 2014.
- ROIG, Montserrat. "*Els catalans als camps nazis*". Barcelona, Edicions 62. 1977.
- TORAN, Rosa. "*Els camps de concentració nazis. Paraules contra l'oblit*". Barcelona, Edicions 62, 2005.
- VIADIU, Francesc. "*Entre el torb i la Gestapo*". Barcelona, Rafael Dalmau. 2000.

ANNEX 3

Llistat de pel·lícules i documentals per treballar el nazisme, la deportació i fomentar el debat a l'aula.

Pel·lícules:

- *The Great Dictator* (El gran dictador). Dir: Charles Chaplin. 1940.
- *Schindler's list* (La llista de Schindler). Dir: Steven Spielberg. 1993.
- *La vita è bella* (La vida és bella). Dir: Roberto Benigni. 1997.
- *The Pianist* (El Pianista). Dir: Roman Polanski. 2002.
- *Die Welle* (La onada). Dir: Dennis Gansel. 2008.
- *El fotògraf de Mauthausen*. Dir. Mar Targarona. 2018.

Documentals:

- *Nazi concentration camps* (Camps de concentració nazis). Dir: George Stevens. 1945.
- *Nuit et Brouillard* (Nit i boira). Dir: Alain Resnais. 1955.
- *El comboi dels 927*. Dir: Montse Armengou i Ricard Belis. TV3 (30 minuts). 2004.
- *Ravensbrück. L'infern de les dones*. Dir: Montse Armengou, Ricard Belis i M. Josep Tubella. TV3 (30 minuts). 2005.
- *Memòria de l'infern*. Dir: Jordi Rubió i David Bassa. TV3. 2005.
- *Samudaripen. El holocausto gitano olvidado*. Dir: Eva Cruells. 2016.